

Tussenruimten in de Tilburgse spoorzone

AUTEURS Anne Seghers, Zineb Seghrouchni, Jan van Duppen & Bas Spierings

FOTOGRAFIE Lindy Schuin

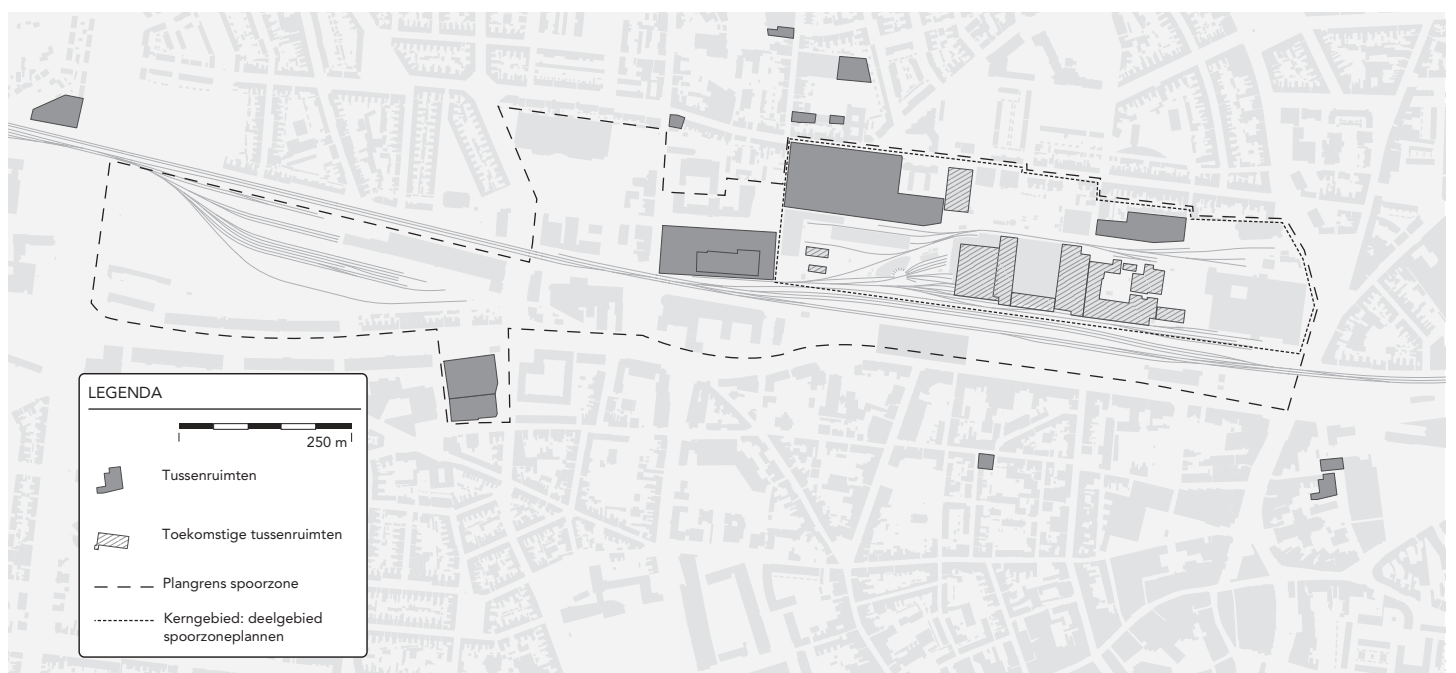
ILLUSTRATIES Studio Papaver

Stedelijke 'borderscapes' lijken op het eerste gezicht leeg en levenloos maar in hun onbestemdheid ligt juist hun betekenis en kwaliteit voor de stad. Dit vraagt om een alternatieve ontwikkelingsvisie, met stedelijk 'tussen zijn' als troef.

Het station en de stationsomgeving spelen een steeds belangrijkere rol in stedelijke ontwikkelingsvisies. Het station zou 'de poort van de stad' moeten zijn en de stationsomgeving 'het visitekaartje voor bezoekers'. Veel stationsgebieden in Nederland ondergaan daarom momenteel een makeover. Hijskranen domineren de skyline rond Utrecht Centraal, de spoorzone van Delft wordt doorkliefd door een immense zandbak en voor Tilburg tekenen zich grootste masterplannen af aan de horizon.

De gemeente Tilburg wil via herontwikkeling van de spoorzone zowel de binnenstad uitbreiden als de barrièrewerking effenen en deze omzetten naar een verbinding tussen 'Noord' en 'Zuid'. De oorspronkelijke intentie was om de gehele spoorzone in één keer aan te pakken. De huidige economische tijd maakt echter dat de herontwikkeling veel langer gaat duren dan beoogd. Dit vanwege een onzekere afzetmarkt en wankelende financiële situaties. Daarom wordt nu geconcentreerd op het kerngebied van de spoorzone, zoals omkaderd in de onderstaande plattegrond. Het masterplan beoogt een transformatie van een gebied met industriële panden en NS-loodsen naar een gebied met appartementen, kantoren, winkels, horeca, cultuur en onderwijs.

De Tilburgse spoorzone laat meerdere braakliggende terreinen zien die bovendien in aantal zijn toegenomen door de verlengde

Figuur 1: Tussenruimten in de spoorzone.

Op de voorgrond van het Clarissenklooster is het braakliggende MTS-terrein te zien.

doorlooptijd van het herontwikkelingsproces. Tegelijkertijd dreigen de braakliggende terreinen door de huidige plannen te verdwijnen. Deze terreinen bevinden zich tussen stedelijke gebieden met officiële bestemmingen en staan in de tussentijd te wachten op een nieuwe invulling. Dit artikel analyseert het braakliggende MTS-terrein en gaat op zoek naar betekenissen en kwaliteiten van deze grootste 'tussenruimte' in de spoorzone van Tilburg (figuur 1).

Tussentijd en onbestemdheid

De aanwezigheid van tussenruimten is niet iets nieuws of typisch Tilburgs. Het is een fenomeen dat een wezenlijk onderdeel is van iedere stad. Het stedelijk weefsel herbergt namelijk verschillende ritmes. Het is een organisme dat voortdurend vervelt, verandert, groeit en krimpt. Sommige stukken zijn lang geleden gebouwd en sindsdien in gebruik; andere delen zijn nog nieuw of in aanbouw en weer andere plekken – zoals braakliggende terreinen en vervallen kavels – tasten een tweede leven af nu eerdere functies niet langer nodig of passend blijken.

Tussenruimten maken geen deel uit van de officiële stad. Ze zijn een blinde vlek op de stadsplattegrond. Beleidsmakers en grondeigenaren beschouwen deze ruimten vaak zelfs als een doorn in het oog. Nu de vertraagde planontwikkeling de tussentijd verder oprekt, zoeken zij steeds vaker naar manieren om deze tijd te benutten. Dit houdt in dat tussentijd als vergankelijk gezien wordt; als een periode die zo goed en snel mogelijk overbrugd dient te worden. Dit leidt

tot allerlei vormen van tijdelijk gebruik om de ogenschijnlijke leegheid en levenloosheid te maskeren totdat herontwikkeling kan plaatsvinden. Tussentijd heeft echter de potentie om van grotere betekenis te zijn voor een stad dan een overbrugging tussen stadia van officiële stedelijkheid. Deze is juist te vinden in wat tussenruimten van de omliggende officiële stad onderscheidt. Het gaat dan vooral om het verschil in de mate van bestemdheid dat een mentale grens in de stad markeert. De relatief hoge mate van onbestemdheid van tussenruimten kan mensen afschrikken, maar ook uitdagen en aantrekken. Ruimtelijke manifestaties van stedelijk 'tussen zijn' oftewel 'borderscapes' kunnen daarmee niet alleen belemmeren maar juist ook mogelijk maken. Een hoge mate van onbestemdheid van stedelijke ruimten, in combinatie met een vrije toegankelijkheid, maakt volgens Franck en Stevens namelijk dat zij mogelijkheden bieden voor activiteiten en ervaringen die op andere, officiële plekken in de stad niet meer mogelijk of ongewenst zijn. De vraag is nu in hoeverre dit ook geldt voor het MTS-terrein in de Tilburgse spoorzone.

Het MTS-terrein

Sinds in 1977 het St. Joseph Gesticht werd gesloopt is, wat in de volksmond het MTS-terrein heet, een open plek aan de noordzijde van het centraal station. Deze plek wordt door Tilburgers zo genoemd omdat het gesticht gedurende de laatste jaren gebruikt werd door de Middelbare Technische School. Nu bevindt zich er een

De uitgesleten breviergang op het MTS-terrein herinnert nog aan het klooster.

grote open ruimte met wild groeiend gras en een parkeergedeelte met grint. Alleen de lange bomenrij met daaronder de uitgesleten breviergang – het pad waar paters vroeger liepen te bidden – herinnert nog aan het klooster. Het MTS-terrein staat echter een dramatische verandering te wachten. Eind 2013 start de bouw van het 'Clarissenhof', een wooncomplex dat onderdeel is van de nieuwe spoorzone.

Tussenruimten bieden mogelijkheden die op officiële plekken in de stad ongewenst zijn

Een studie naar de sociaalruimtelijke ritmes (figuur 2) van het terrein laat zien dat buurtbewoners het terrein gebruiken als hondenuitlaatplek en dat bezoekers er hun auto parkeren, daklozen er rondhangen en passanten het gebied doorkruisen. Hondenbezitters waarderen het zeer dat de honden vrij kunnen rondlopen; dat is een zeldzaamheid geworden in het centrum van Tilburg. Enkele gebruikers rijden met de auto het terrein op en laten de honden uit de achterbak springen. Hondenbezitters maken af en toe een praatje met elkaar en vaak ook met de aanwezige daklozen. Verschillende groepen ontmoeten elkaar, waardoor het MTS-terrein een sociale functie voor de wijk vervult.

Er zijn hangplekken op het terrein waar daklozen overdag en soms 's avonds regelmatig te vinden zijn. Ze staan en zitten tegen de rand van het terrein waar zij beschutting vinden door de bosjes en bomen. 's Nachts slapen de daklozen in het nabije opvangcentrum en overdag zwerven ze door de buurt. Het MTS-terrein is een goede uitvalsbasis voor hen omdat het een rustige plek biedt waar ze getolereerd worden. De daklozen zijn als het ware de 'burgemeesters' van het terrein. Ze zijn er elke dag en weten wat er gebeurt en wie er komen. Ook voelen enkelen onder hen zich zodanig betrokken bij het gebied dat ze vuilniszakken ophangen en hun afval daarin deponeren. Ze hebben de plek 'eigen' gemaakt met verschillende attributen, zoals de vuilniszakken en ook kussens.

Het terrein bevat een 'hoek' die overwoekerd is met planten, struiken en bomen. Het is een groene enclave die duidelijk contrasteert met haar gepolijste omgeving met een duidelijke bestemming. Niet elke bezoeker is bekend met deze ruimte. Voorheen kon men er gewoon inlopen omdat het hek opengeknipt was, maar recentelijk is er een nieuwe afscheiding geplaatst. In het hoekgedeelte liggen gebruikte condooms, blikjes bier en weggegooide folders. Ook is er een plek met een deken en kussens en dat doet vermoeden dat het door daklozen als slaapplek gebruikt wordt. Dit zijn geen zaken die bij elke burger positieve reacties zullen oproepen en ze kunnen zelfs afschrikkend werken, maar dit soort ruimtes zijn wel van belang voor de informele en marginale cultuur van een stad.

Als we weer kijken naar het hoofdgedeelte van het MTS-terrein,

Het braakliggende MTS-terrein, een typisch voorbeeld van een tussenuimte, wordt onder andere gebruikt als hondenuitlaatplek.

aan de kant van de Lange Nieuwstraat, dan laat de tussenuimte een parkeerplaats zien die ook interessante ritmes genereert en de ontmoetingsfunctie van het MTS-terrein ondersteunt. Onder andere buurtbewoners en bezoekers van de Vrije School en de moskee maken er gebruik van. In de ochtend staan ouders die hun kind naar school brengen dan ook regelmatig met elkaar te praten, terwijl kort daarvoor bewoners hun hond hebben uitgelaten. Naast parkeren vindt er ook opslag plaats van marktkramen en in de herfst bergt de gemeente er bladafval.

Ontwerpen voor ontmoeting

De ritme-analyse laat zien dat het MTS-terrein allesbehalve leeg en levenloos is. Haar ruimtelijke kwaliteiten, ontleend aan onbestemdheid en toegankelijkheid, maken het een terrein met diverse persoonlijke betekenissen en divers dagelijks gebruik. Dit is inclusief informeel en marginaal gebruik waarvoor binnen officiële stedelijkheid meestal geen ruimte meer is. Het terrein functioneert daarmee als fysieke plek waar diverse gebruikersgroepen en betekenissen elkaar kunnen ontmoeten. Om deze 'throwntogetherness', zoals Massey het omschrijft, en de bijbehorende mogelijkheid tot ontmoeting te kunnen behouden en bevorderen op het MTS-terrein wordt hier een ruimtelijke ingreep voorgesteld (figuur 3). Dit voorstel gebruikt de mogelijkheden in tijd en ruimte die de tussentijd genereert en biedt een alternatief perspectief op het officiële herontwikkelingsplan.

Het ontwerpvoorstel creëert twee licht verhoogde houten paden die refereren aan het verleden, het heden en de toekomst. Ze markeren de voormalige breviergang, benadrukken de huidige looproutes over het terrein en anticiperen op een geplande ingang naar het kerngebied van de spoorzone om een verbinding te leggen met de binnenstad. Zonder andere vormen van dagelijks gebruik te verdringen wordt een belangrijk dagelijks gebruik – het uitlaten van honden – op een voetstuk geplaatst. In de 'boardwalks' is een hondencours verwerkt. De speelobjecten voor honden zijn echter zodanig opgeschaald, dat ze voor verschillende gebruikersgroepen te gebruiken zijn als zit-, speel- en hangelementen. Ter hoogte van de kruising van de twee paden is bovendien een aantal houten blokken verspreid in het veld neergelegd. Onder de paden en de blokken is verlichting verwerkt zodat de paden worden aangelicht en de plek ook in het donker nog prettig is om te verblijven of doorheen te lopen. Dit alles versterkt de identiteit van de tussenuimte als mogelijke ontmoetingsplek.

Het ontwerpvoorstel maakt de plek niet alleen interessant voor alledaagse gebruikers maar ook voor culturele bezoekers van Tilburg. Het terrein ligt namelijk dicht bij de polygoonloods met een grote cultuurhistorische waarde vanwege de locomotiefstelplaats. Als nieuwe functie voor deze loods staat in de officiële ontwikkelingsplannen een horecagelegenheid vermeld. Het MTS-terrein en de voorgestelde houten objecten zouden gebruikt kunnen worden bij speciale evenementen van deze horecagelegenheid. Ook bij meer

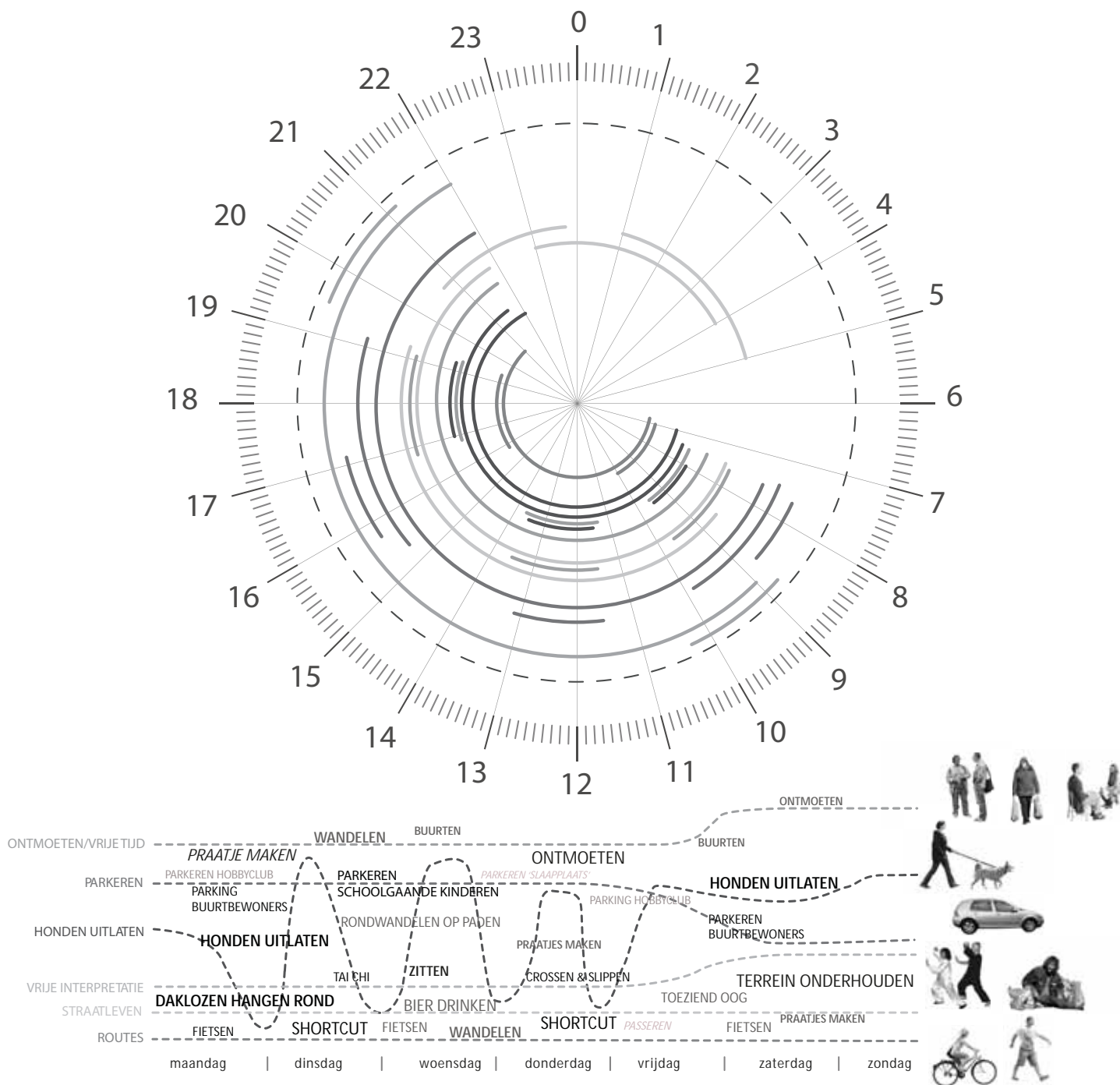
grootschalige manifestaties kan het terrein ingezet worden, bijvoorbeeld als onderdeel van een spoorzone-festival. Het aanhaken op culturele gebeurtenissen in de spoorzone kan verder versterkt worden door gebruik te maken van de route die gecreëerd is door de houten paden. Deze route kan verlengd worden in de richting van de huidige binnenstad door middel van een doorgang door de spoorzone, ter hoogte van de polygoonloods.

Wanneer naast het MTS-terrein ook andere tussenruimten in de spoorzone herontworpen en ingezet worden als locaties voor culturele festivals kan een betere hechting gemaakt worden tussen

het noordelijke en zuidelijke gedeelte van Tilburg. Deze ruimten verworden dan tot bouwstenen van ruimtelijke en programmatische dwarsverbanden in de stad, voortbouwend op bestaande culturele ankerpunten zoals Museum De Pont en 013.

Tussen zijn

De gebruikelijke masterplanning van stedelijke ontwikkeling zorgt er voor dat braakliggende terreinen zo snel mogelijk worden ingevuld en aftakelende plekken tijdig vervangen worden. Voor de Tilburgse spoorzone betekent dit dat tussenruimten gaan verdwijnen. Zij

Figuur 2: Uit een studie naar sociaalruimtelijke ritmes blijkt dat het MTS-terrein voor uiteenlopende activiteiten gebruikt wordt.

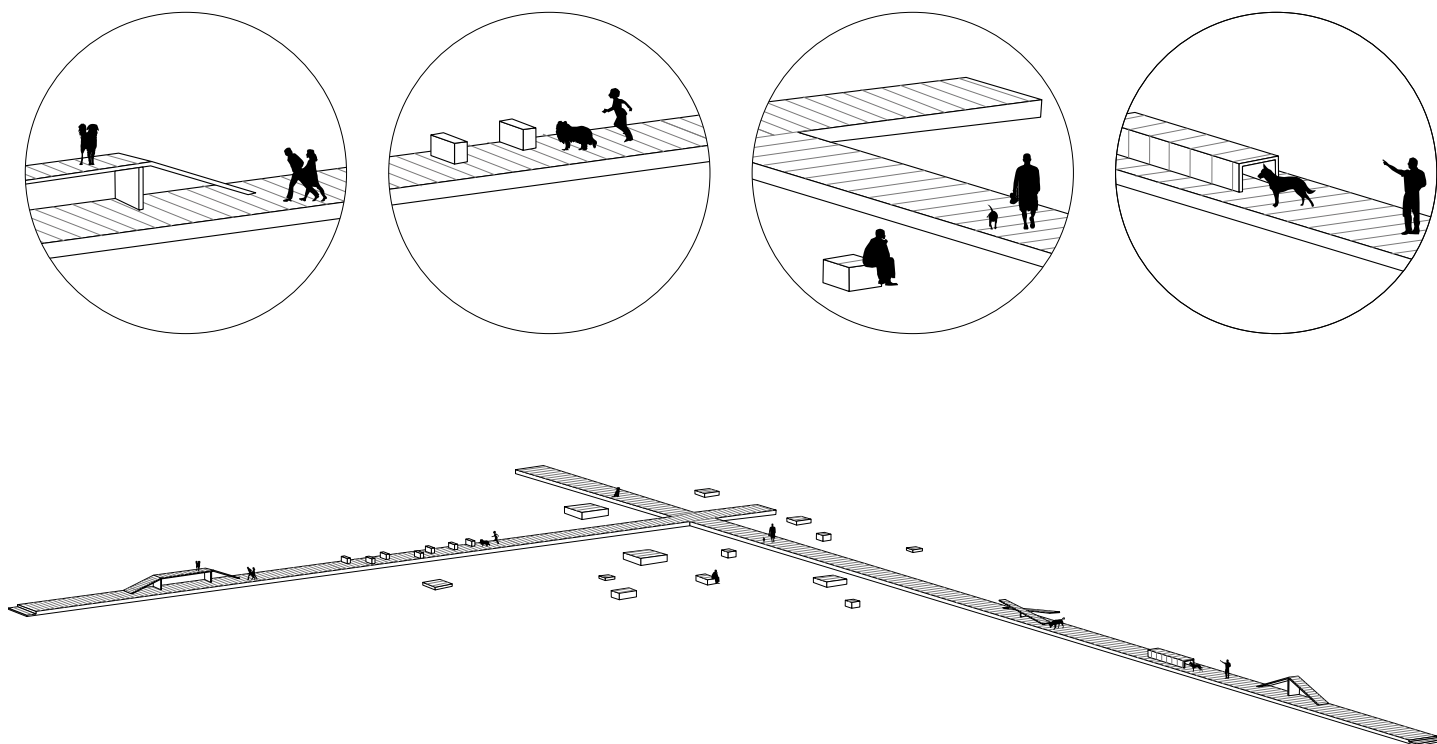

worden ingevuld met officiële stedelijkheid om nieuwe ruimtelijke verbintenissen te leggen binnen de stad, terwijl de bestaande sociale verbintenissen met een op de plek doorgeknipt worden. De betekenissen en kwaliteiten van 'onbestemde' tussenruimte voor stedelijke diversiteit en ontmoeting gaan daarmee verloren. Het is echter ook mogelijk om 'borderscapes' en hun stedelijke functie te behouden en tegelijkertijd stedelijke hechting te creëren in de Tilburgse spoorzone. Het 'tussen zijn' dient dan ingebed te worden in een grotere stedelijke structuur, waardoor het de incidentstatus kan overstijgen en een belangrijke drager van stedelijke ontwikkeling kan worden. Dit vraagt om een alternatieve ontwikkelingsvisie met aandacht voor ruimtelijke ingrepen die de waarde van tussenruimten voor steden bekrachtigt.

Anne Seghers en Zineb Seghrouchni zijn oprichters van Studio Papaver (seedsgrow@studiopapaver.com) en hebben beiden stedenbouwkunde gestudeerd aan de TU Eindhoven. Jan van Duppen (janvanduppen@gmail.com) heeft Stadsgeografie gestudeerd aan de Universiteit Utrecht en is werkzaam bij Architectuurcentrum Aorta. Bas Spierings (b.spierings@uu.nl) is universitair docent en onderzoeker Stadsgeografie aan de Universiteit Utrecht. De auteurs hebben samengewerkt aan het ontwerpend onderzoek 'Tussentijds ontwaken' dat te vinden is op <http://tussentijdsontwaken.studiopapaver.com>.

Literatuurselectie

- Duppen, J. van & B. Spierings (2011) Betekenisvolle leegte in Berlijn: De Cuvrybrache. *Geografie* 20, nr. 1, pp. 28-30.
- Duppen, J. van (2012) Van rommelplek tot ontmoetingsruimte: De sociaal-culturele waarde van marginale stedelijke ruimtes in de Tilburgse spoorzone. Utrecht: City Rhythms.
- Franck, K. A. & Q. Stevens (2007) Tying down loose space. In: K. A. Franck & Q. Stevens. *Loose Space: Possibility and Diversity in Urban Life*. London: Routledge.
- Gemeente Tilburg, Credo Integrale Planontwikkeling & BDP.khandekar (2011) De werkplaats: Masterplan spoorzone Tilburg. Tilburg / Oosterbeek / Benthuizen: Gemeente Tilburg / Credo Integrale Planontwikkeling / BDP.khandekar.
- Low, S. M. (2000) *On the Plaza: The Politics of Public Space and Culture*. Austin: University of Texas Press.
- Massey, D. (2005) *For Space*. London: Sage.
- Spierings, B. (te verschijnen) Fixing missing links in shopping routes: reflections on intra-urban borders and city center redevelopment in Nijmegen, The Netherlands. *Cities*.
- Studio Papaver (2012) <http://tussentijdsontwaken.studiopapaver.com>. Utrecht: Studio Papaver.
- Studio Papaver (2012) Manifest voor een waarlijke tussentijd vanuit een intens begrip van de stad. Utrecht: Studio Papaver.
- Whyte, H. (1980) *The Social Life of Small Urban Spaces*. Project for Public Spaces: New York.

Figuur 3: Het ontwerpvoorstel voor het Tilburgse MTS-terrein zorgt voor een versterking van de identiteit van de tussenruimte als mogelijke ontmoetingsplek.